

(Кам'янець-Подільський). – 1921. – 6 липня. – С. 2; 25. Початок зимового театрального сезону в Проскуріві // 1927. – 10 вересня; 26. Производственный театр на Подолі // Известия. Винница. – 1922. – 4 апреля. – С. 2; 27. Про Кам'янецьке «мистецтво» // Червоний кордон. – 1925. – 17 липня; 28. Про підсумки минулого сезону драматичних театрів та організацію сезону 1927/28 р. (Доп. т. Христовий) // Бюлетень Народного Комісаріату Освіти. – 1927. – 21 – 28 травня. – С. 6 – 7; 29. Реорганізація української трупи // Известия (Винница). – 1922. – 9 апреля. – С. 4; 30. Театр і мистецтво // Червоний кордон. – 1924. – 23 жовтня; 31. Театральна політика // Известия (Винница). – 1922. – 2 апреля. – С. 4; 32. Театральні нотатки // Червоний кордон. – 1927. – 18 червня; 33. Укр. Держдрама Поділля // Червоний кордон. – 1925. – 23 серпня; 34. Формування нової трупи російської драми // Известия (Винница). – 1922. – 9 апреля. – С. 4; 35. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 428. – Арк. 122 – 123; 36. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 428. – Арк. 133 – 133 зв.; 37. Шевченківський театр. 18 червня. // Вісті (Кам'янець-Подільський). – 1921. – 23 червня. – С. 2.; Театр ім. Шевченка // Вісті (Кам'янець-Подільський). – 1921. – 25 травня. – С. 2; 38. Школа західних танців // Червоний кордон. – 1936. – 17 травня. – С. 6.

В.А.Ненуйвода

ОЗДОРОВЛЕННЯ НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ВУКСУ У 1930-І РР.

У 1930-і рр. в радянській Україні, як і по всьому СРСР, реалізовувались завдання перших п'ятирічок, налагоджувалось індустріальне виробництво, однак фізичне і, найголовніше, психологічне почування інженерно-технічної та науково-академічної інтелігенції на початку 1930-х рр. було досить складним, на ньому позначились не тільки наслідки політики суцільної колективізації (голодомор), а й політичних репресій проти неї («справи» Шахтинська, СВУ, УВО, УНЦ тощо). Обійтися без інтелектуальних кадрів влада не могла, тому мала вживати хоча б елементарних заходів для забезпечення нормального фізичного стану здоров'я спеціалістів і науковців.

У сучасній українській історіографії ця тема знайшла відображення в загальних працях з історії інтелігенції [1; 2], у дослідженнях, присвячених ІТР [3]. В окремих спеціальних статтях ця тема розкрита на прикладі 1920-х рр. [4; 5].

Метою даної статті є характеристика заходів влади з підтримки здоров'я інтелігенції УСРР у середині 30-х рр. ХХ ст. для використання її в інтересах реалізації завдань соціалістичної індустріалізації та культурної революції.

Організаціями, що найбільш послідовно опікувались питаннями здоров'я та фізичного стану працівників розумової праці поруч із загальноукраїнським наркоматом охорони здоров'я, були Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ) та Спілки наукових робітників (СНР). Останні діяли у фарватері загальносоюзної Центральної комісії покращення побуту вчених (ЦЕКУБУ) та ВЦРПС. Приводним механізмом в реалізації політики стосовно інтелігенції були Будинки вчених. На них були покладені завдання об'єднання наукових працівників «з метою їх політичної активізації на основі генеральної лінії партії і максимального розвитку наукової думки, повністю спрямованої на вирішення завдань соціалістичного будівництва: 1) сприяння організації наукової спільноти навколо основних проблем соціалістичної реконструкції народного господарства і культурної революції; 2) створення необхідних матеріальних обставин і умов для обговорення окремих наукових проблем, обміну досвідом і досягненнями; 3) організації різних форм культурного відпочинку для членів Будинку вчених; 4) сприяння укріпленню наукових зв'язків радянських вчених з іноземними вченими» [6, арк.66].

Очевидно, що поруч із завданнями дійсного оздоровлення, в цих документах йшлося про ідеологічне оздоровлення працівників радянських наукових установ, проектних та дослідних інститутів, викладачів вищих навчальних закладів. ВУКСУ мав сприяти передусім належно радянським науковим кадрам, на яких держава могла витрати кошти не марно, а зі сподіванням певної віддачі.

У офіційній постанові ЦЕКУБУ при РНК СРСР за звітом ВУКСУ при РНК УСРР про матеріально-побутове обслуговування у 1931 р. підкреслювалась необхідність розширення мережі курортних закладів з обов'язковим закінченням будівництва Кисловодського санаторію, організацією нових санаторіїв в Одесі та в районі Києва, а також реорганізації будинків відпочинку під Харковом, Києвом, щоб вони функціонували не тільки влітку, а цілий рік [6, арк.60]. Постанова передбачала квоту з місць в українських здравницях для союзних наукових працівників та спеціалістів. Натомість зі свого боку ЦЕКУБУ мала забезпечити ВУКСУ курортними місцями у санаторіях та будинках відпочинку РСФРР в розмірі 300-400 місць на сезон 1932 р., а також забезпечити в централізованому порядку постачання санаторіїв та будинків відпочинку ВУКСУ [6, арк.58].

Серія: ІСТОРІЯ

Розверстка місць в санаторній комісії сприяння вченим при РНК СРСР виглядала так (Див.: Табл. 1) [6, арк.73]:

№	Місто / республіка	К-ть місць на 1932 р.	К-ть місць на 1931 р.
1.	Ленінград	1 388	756
2.	Москва	3 522	2 468
3.	Україна	134	151

За 1931 р. через санаторно-курортну мережу Комісії пройшло 4 004 наукових робітники, проти 3 427 – в 1930 р., відповідно до кваліфікації, спеціальності та віку, але не вівся облік згідно зі стажем наукової роботи.

У 1932 р. пропонувалось затвердити кошторис комісії в розмірі 12 588 тис. крб., в тому числі: 6 877,5 тис. крб. – на капітальні вклади (з них 1 042,5 тис. крб. – на організацію будинків вчених; 3 926,6 тис. крб. – на санаторно-курортне будівництво; 938,6 тис. крб. – на організацію при санаторіях молочно-городніх бригад; 345,8 тис. крб. – на поліклініку, гуртожиток, їдальні, дитсадки. 250 тис. крб. планувалось розподілити на організацію місцевих будинків вчених, винайти за рахунок кредитів кошти, необхідні на поповнення та організацію бібліотек в санаторно-курортній мережі Комісії та Будинків вчених [6, арк. 89].

Запропоновано орієнтовно затвердити розверстку для наукових робітників у санаторно-курортній мережі 7 500 місць, враховуючи потреби нових промислових районів, окремих союзних республік і окремих місцевостей (за рахунок резерву і в порядку перерозподілу). Залучити до роботи з санаторною комісією представників ВМБІТ, ВАРНІТСО і РНР [6, арк. 80].

Розподіляючи місця, відбірна комісія виходила з принципу переважного обслуговування провідних навчальних та науково-дослідницьких інститутів, а в межах останніх – провідних наукових працівників.

Практичне здійснення цього принципу підтверджується даними, що вміщено в таблиці 2 [7, арк.40].

Категорія наукових працівників	Кількість заяв (Задов. / Незадов.)	Задоволено (%)
Академ. та професори	171 / 86	66,5
Доценти	132 / 110	54,5
Ст. наук. працівники	158 / 80	66
Наук. працівники	61 / 139	30,5
Ст. асистенти	9 / 20	30
Асистенти	68 / 119	33
Аспіранти	55 / 149	27
ІТР	55 / 0	100
Утриманці	328 / 52	86
Разом	1037 / 755	
Всього	1792	

З таблиці видно, що провідна частина науковців, академіків, професорів, доцентів та старших наукових робітників задоволена путівками пересічно на 62% від кількості поданих заяв, тоді як решта наукових робітників задоволена лише на 30%.

Великий відсоток задоволених членів ІТР та утриманців наукових робітників пояснюється наявністю так званих «сквозних» місць, яких не могли використати в ранні та пізні місяці наукові працівники, а тому ці місця надавалися утриманцям наукових працівників та членам інженерно-технічних секцій (ІТС). Отже, «сквозні» місця були неповноцінними, оскільки не могли бути використаними за прямим призначенням.

Задоволення на 100% провідної частини науковців пояснюється взагалі недостатньою кількістю місць на дефіцитні курорти, проте провідна частина науковців потребувала за станом здоров'я переважно місця саме на такі курорти: Сочі, Залізноводськ, Кисловодськ, Севастополь, Ялта – фізіотерапевтичне медичне лікування.

У зв'язку з фінансовими ускладненнями, які виникли внаслідок вимог з боку організацій, що постачали місцями обласні комітети сприяння науковцям (ОблКСУ) про термінову сплату авансів в розмірі 50% вартості всіх путівок та повну сплату грошей за путівки до їх одержання, відбірна комісія змушена була стати на шлях складних угод з великими інститутами. Така практика складання угод дала негативні наслідки: по-перше, цим самим порушувався принцип централізованого постачання місцями, оскільки відбірна комісія позбавлена була можливості контролювати, кому саме

Серія: ІСТОРІЯ

надавалися місця; по-друге, наукові працівники тих же інститутів не переставали звертатися безпосередньо до відбірної комісії за курортними місцями [7, арк.40].

Київська санаторно-відбірна комісія ОблКСУ приступила до роботи в січні 1934 р. За період роботи відбулося 21 засідання, на яких розглянуто 157 питань, зокрема такі: 1) про організацію медогляду; 2) про диспансеризацію; 3) про організацію поліклініки; 4) про організацію аптеки; 5) про медобслуговування; 6) про розподіл місць до санаторіїв та будинків відпочинку; 7) грошові справи (надання знижок та звіти про грошове становище).

Дані медогляду (діагнози лікарів з рекомендаціями потрібного курорту) заносились до анкети, котрі включали також відомості про наукову та громадську діяльність наукових працівників. Щоб сподіватись на путівку, треба було подати виробничу характеристику кандидатів на курортні місця. Отже, анкетні відомості та характеристики працівників давали повне уявлення про політичне, наукове та громадянське обличчя наукових робітників, яким давались місця для відпочинку та лікування. Дані медогляду за анкетами 1934 р. та 1933 р. використовувались для диспансеризації наукових робітників.

Анкети та всі додаткові документи про стан здоров'я реєструвались та заносилися до картотеки. Запропоновано було передусім диспансеризувати академіків, а з подальшим розвитком роботи приступити до диспансеризації і науковців, які перебувають на академічному забезпеченні.

Робота з диспансеризації розпочата була в червні 1933 р., диспансеризовано лише 13 академіків з 22, тобто 59%. У липні у зв'язку з відпускнуою кампанією диспансеризацію припинено.

Ідея організації поліклініки для обслуговування науковців виникла у Санаторно-відбірної комісії, як реальний засіб покращення медичного обслуговування наукових працівників, для чого було, по-перше, складено та затверджено кошторис на придбання медичного устаткування та на оплату обслуговуючого персоналу; по-друге, підібрано медичний персонал; по-третє, продумано приміщення для поліклініки. На жаль, ці заходи щодо організації поліклініки було припинені через те, що Академія Наук відмовила в приміщенні, а з боку Міського відділу охорони здоров'я ніякої допомоги не було.

За резолюцією Народного комісару охорони здоров'я України Канторовича для поліклініки науковців через два місяці було відведено приміщення водолікарні по вул. Короленка, 45, але місцеві органи охорони здоров'я цього приміщення не надали, а також не виділили приміщення в будь-якій поліклініці, як обіцяли замість приміщення по вул. Короленка, 45. Питання про організацію поліклініки КСУ на зразок Московської залишилось не розв'язаним, ВУКСУ звернувся з черговим клопотанням до НКОЗ України.

Питання про організацію аптеки для обслуговування наукових робітників було в плані роботи Санаторно-відбірної комісії [7, арк.37]. Аптека мала постачати ліки всім науковим працівникам м. Києва та області, але за браком потрібних коштів і приміщення питання про її організацію було реалізовано лише частково, у формі безкоштовної видачі гостродефіцитних ліків лише для провідної частини наукових працівників та їх утриманців через аптеку К.Маркса за візою ОблКСУ. За звітний період видано різних гостродефіцитних ліків на суму 219 крб.70 коп. 61 особі, серед яких було 6 академіків, 27 професорів, 4 доценти, 24 старших наукових працівників [7, арк. 38]. Медобслуговування наукових робітників та їх утриманців по м. Києву проводилось у напрямку стаціонарно-амбулаторного та спеціальних видів медичної допомоги (дієтхарчування, бандажі, окуляри, зубні протези...). Для стаціонарного лікування ОблКСУ та обласна СНР одержували щомісячно від міського відділу охорони здоров'я такі місця: 1) одне місце до психо-неврологічного інституту; 2) два місця до туберкульозного санаторію в околицях м. Київ. Крім того, стандартним безкоштовним лікуванням користувались члени СНР та їх утриманці по всіх клініках медичних інститутів.

Для амбулаторного лікування ОблКСУ та ОблСНР від міського відділу охорони здоров'я одержували щомісячно також 15 безкоштовних місць на фізіотерапевтичне лікування. Від міського відділу охорони здоров'я виділено грошовий фонд для таких спеціальних видів лікування: 1) дієтхарчування – 2 безкоштовних місця в Центрі дієтичної диспансеризації та 1 місце за півціни, 1 безкоштовне та 1 місце за півціни у Петровському дієтичному диспансері; 2) зубне протезування; 3) бандажі; 4) окуляри; 5) перевезення хворих. Крім того, наукові працівники та їх утриманці користувались безкоштовною допомогою рентген-кабінету при медичному інституті. За цей період видано науковим працівникам та їх утриманцям такі види лікування (Див.: Табл.3) [7, арк. 39]:

Табл.3

Серія: ІСТОРІЯ

№	ВИДИ ЛІКУВАННЯ	Кількість
1.	Стационарне фізіотерапевтичне лікування	6
2.	Амбулаторне фізіотерапевтичне лікування	94
3.	Дієтхарчування (безкоштовно)	20
4.	Дієтхарчування (півціни)	5
5.	Зубне протезування	227
6.	Окуляри (безкоштовно)	13
7.	Різні биндажі (безкоштовно)	16

З метою покращення медичного обслуговування провідної частини наукових працівників та їх родин вживались такі заходи: а) утворено грошовий фонд на безкоштовну видачу дефіцитних ліків; б) організовано безкоштовне обслуговування висококваліфікованими лікарями на дому та виїзд до хворих за ордером ОблКСУ з урахуванням наукових категорій [7, арк. 39-40].

ВУКСУ клопотався про відповідне загальносоюзному (на рівні Москви і Ленінграда) пропорційне забезпечення медичними та оздоровчими послугами спеціалістів УСРР, оскільки республіканські науковці отримували їх за провінційним тарифом [8, арк.183].

Оскільки обслуговування провідних науковців і спеціалістів України залишалось не належно налагодженим, їм доводилося вдаватися до послуг звичайних міських поліклінік, що часто позбавляло їх необхідної допомоги через крайню зайнятість міських спеціалістів цих поліклінік, робочий графік яких був перевантаженим і вкрай щільним. По УСРР в середині 1930-х рр. стояло нва обліку 1800 учених та членів їх сімей, зокрема по областях: у Київській – 600 осіб, у Харківській – 800, у Дніпропетровській – 200, у Одеській – 200 [8, арк.103]. За 1934 р. отримали оздоровчих путівок приблизно 20%, курсівками скористались ще 15%, інші мали сподіватись на оздоровчо-курортне забезпечення у наступні роки і найчастіше не в літній сезон, а восени-взимку.

Отже, становище працівників розумової праці на початку 1930-х рр. було важким, але держава по суті позірно піклувалась про висококваліфікованих спеціалістів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн.2; 2. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.- Едмонтон, 1992; 3. Кравченко П.М. Соціально-побутові умови на індустріальних будовах (20-30-ті рр.). – Вінниця, 1997; 4. Коляструк О.А. Підтримка здоров'я та організація відпочинку інтелігенції УСРР у 1920-і рр. // проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип.16. – Ч.ІІ. – С.119-128; 5. Ткаченко І. Санітарний стан і боротьба з епідеміями в радянській Україні. 1920-і рр. // проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип.17. – С.345-375; 6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.331. – Оп. 1. – Спр.366; 7. ЦДАВО України. – Ф.331. – Оп. 1. – Спр.536; 8. ЦДАВО України. – Ф.331. – Оп. 1. – Спр.537.

І.А. Скоморовська

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПРО РОЛЬ БІБЛІОТЕК У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (1919-1939 РР.)

У різні часи педагоги, громадські діячі, інтелігенція сприймали бібліотеки як осередки духовності, діяльність яких спрямовувалася на поширення освіти серед населення, на виховання любові до книги як наймогутнішого джерела знань. У книгозбірнях, поряд зі школами, заохочували читачів до вивчення й дотримання рідних звичаїв, традицій і обрядів, а також велику увагу приділяли здійсненню національно-патріотичного виховання молоді, оскільки «національне виховання у кожного народу є дуже важним питанням, бо через него хоче народ задержати свою індивідуальність и через него хоче народ удосконалити и управильнити своє життя» [18, с. 49].

Усвідомлення інтелігенцією краю потужного навчального, виховного, наукового та культурного потенціалу бібліотек зумовило підвищення уваги до проблеми їх організації та ефективного функціонування на території західноукраїнських земель. Підтвердженням цього можна вважати той факт, що на Ювілейно-Освітньому Конгресі у м. Львові у 1929 р. справі заснування бібліотек надавалося першочергового значення. Зокрема, було вирішено: «...поставити в освітній роботі бібліотечну справу на першому місці і узнати за найважливіше своє завдання розбудову читальняних бібліотек, вишколення бібліотекарів, виховання читачів, щоб ці бібліотеки могли сповнити свою місію» [7, с. 274].

Особливості організації роботи бібліотек з учнівською молоддю в педагогічній теорії і практиці Західної України знаходимо у працях провідних українських науковців, які досліджували становлення та розвиток освіти й педагогічної думки на західноукраїнських землях: Г. Білавич, О. Вишневський, А. Вихрущ, Д. Герцюк, Т. Завгородня, Н.Сабей, Б.Савчук, В. Смаль, І.Стражнікова, Б. Ступарик, м. Чепіль та ін.

Однією з провідних проблем, які хвилювали західноукраїнську інтелігенцію у 20-30-х рр. ХХ ст., було питання національного виховання. Це пояснюється тим, що розділені між трьома державами західні українці перебували під постійним тиском політики денационалізації. Тому з метою збереження рідної мови, віри, культури громадські діячі велику увагу приділяли вихованню молодого покоління у національному дусі, оскільки «єдиний порятунок української інтелігенції є – стати в оборону прав політичних і культурних свого народу» [10, с. 137]. Науковець Т.Завгородня зазначає, що галицькі педагоги прагнули виховати не лише національно свідомого Українця зі всебічно оформленим умом серцем, волею й тілом, але й Українця, спеціально зорієнтованого на всі проблеми сучасного життя, а саме зорієнтованого національно [9, с. 14].

Проблема національного виховання знайшла своє відображення у рамках Першого Українського Педагогічного Конгресу, який відбувся 2-3 листопада 1935 р. у Львові. Галицький педагог Я.Кузьмів, виступаючи з доповіддю «Напрямі національного виховання» зазначав, що «...тягар національного виховання спадає на позашкільні, може навіть ще могутніші, ніж школа, чинники виховання... Ці чинники це: дім, церква, народні установи, преса, книжка, театр – коротко: ціле довкілля» [12, с. 194]. Отже, книзі, а отже, і бібліотеці відводилася провідна роль у здійсненні не лише просвітньої роботи, а й національного виховання.

Справа заснування та роботи бібліотек різних типів у західноукраїнському регіоні зустрічалася з низкою перепон, зокрема, це нестача коштів на їх утримання. Це актуальне питання привертало увагу багатьох українських педагогів. У зв'язку з цим деякі з них на сторінках періодичних видань ділилися власним досвідом щодо розв'язання даної проблеми. Зокрема, дослідник з ініціалами Б.Ч. визначив наступні шляхи отримання грошових фондів: членські вкладки; проведення театральних вистав, концертів, забав, фестин; організація свята книжки, конкурсу доброго читання, літературних вечорів; збір коштів на потреби бібліотеки протягом цілого року [2, с. 140].

Активний діяч товариства «Просвіта» Я.Татомир, вивчаючи питання організації та ведення дитячих бібліотек, стверджував, що злагоджена робота представників культурно-просвітніх організацій, видавництва, редакцій дитячих видань та преси є потужною рушійною силою, яка забезпечить ефективність розвитку бібліотечної справи у краї. Дослідник зазначав, що спільна робота зазначених інституцій «повинна надати цій акції плановість, послідовність і справжній розмах» [3, арк.2]. Отже, робота у справі улаштування бібліотек повинна цілеспрямовано проводитися на всіх рівнях, починаючи від населення краю і закінчуючи інтелігенцією.

Керуючи процесом розширення бібліотечної мережі у Галичині, один з керівників товариства «Просвіта» М.Галушинський зазначав, що для налагодження роботи книгозбірень у краї необхідно видати «друки для ведення бібліотек і до уодностайнення діловодства; виготовити зразково річеві каталоги; подбати про бібліотечні курси, щоби виборних бібліотекарів впровадити в їхню діяльність; в повітових осередках створити бібліотечні кабінети для проводу організації місцевих бібліотек; по повітових осередках розбудувати мандрівні бібліотеки» [4, с. 136].

Вивчення джерельної бази показує, що особлива увага з боку громадськості приділялася організації та забезпеченню результативної діяльності шкільних бібліотек, оскільки саме вони є «найважливішим орудником у руках доброго учителя при навчанню й вихованню. Ні навчання, ні виховання не дадуться подумати без доброї, цікавої книжки. Не дасться і подумати добра школа без шкільної бібліотеки. Шкільна бібліотека на останок є окрасою кожної школи, гордощами запопадливого учителя та короною й нагородою його освітніх змагань у своїй школі» [20, с. 1].

У статті «Учитель – і діточі бібліотеки» дослідник П. Шеремета, аналізуючи проблему неграмотності українського населення, вказував, що нерідко спостерігалось явище, коли після закінчення школи дитина «раз на все залишає книжку», внаслідок чого навички письма і читання поступово забувалися [19, с. 10]. З огляду на це, усі зусилля вчителів у навчанні дітей зводилися до мінімальних результатів. Вирішення даної проблеми П. Шеремета бачив у посиленні співпраці між школою та бібліотекою. Зміст такого співробітництва полягав у здійсненні безперервного навчально-виховного впливу на дітей та молодь, в результаті чого знання, отримані дітьми у школі, закріплювалися і поглиблювалися у шкільних бібліотеках. З цього приводу він зазначав: «...

бібліотека стане невичерпаним джерелом духовного корму молодіжи, виповнить ті прогалини, які полишила шкільна наука, а що найважливіше, становитиме поміст помежи школою і дальшим життям дитини» [19, с. 11]. Отже, тісна взаємодія школи і бібліотеки є необхідною умовою здійснення якісного навчання і виховання учнів. Вона сприятиме формуванню стійкої потреби школярів у читанні, а згодом – у безперервному поглибленні знань.

Окрім освітніх завдань, шкільні бібліотеки здійснюють й інші. І. Юцишин, розмірковуючи над метою діяльності книгозбірень у статті «Методика бібліотечної праці», зазначав, що значної уваги вимагає організація дидактично-методичного та виховного напрямів їх діяльності. На думку дослідника, шкільна бібліотека є одним з провідних джерел навчання учнів рідної мови, оскільки у своїх фондах містить «гарні зразки літературної творчості, стилю тому навчає дітей поправної літературної мови» [21, 88]. Читання творів, написаних рідною мовою, сприяє ознайомленню школярів зі «зразками літературної мови» та виховує культуру мовлення. Думку галицького педагога поділяв автор статті «Про значіння журналів для дітей і молоді» Е-н. Гр. (ініціали дослідника нам не вдалося розшифрувати – прим. І.С.), який підкреслював: «Коли дитина читатиме книжки і журнали, писані бездоганною мовою, тоді засвоїть собі гарну мову і тоді теж буде її більше любити й цінити» [8, с. 15]. Отже, вивчення рідної мови є невід'ємною складовою національного виховання, якій українська інтелігенція, організовуючи роботу книгозбірень, надавала значної уваги.

Ще одним аспектом діяльності бібліотек є проведення виховної роботи з дітьми. Закарпатський педагог Антін у статті «Національне виховання» зазначав: «Читанки, підручники, книжки для читання, як своєю формою, так змістом і ідейним провідом повинні закріплювати національну свідомість ученика. Особливо велике значіння в закріпленні національної свідомості має навчання історії й літератури, як своєї, так і світової» [1, с. 3]. Виховання учнів засобами бібліотек досягалося шляхом проведення бібліотечним працівником бесід з читачами на теми прочитаних творів, організації для них спільних читань і пояснень з історії України, а також виучування з дітьми ігор та вправ [15, с. 48].

Потужний виховний вплив на школярів здійснювали так звані класові бібліотеки, які «започатковуються і провадяться самими дітьми, та дуже ними люблені, бо тісно звязані зі спільними інтересами цілої класи і є для них найближчою установою» [6, с. 121]. Відмінність класових бібліотек від шкільних полягає у тому, що їх засновниками і провідниками були учні. Для створення книжкового фонду вони збирали гроші, приносили з дому книжки, організовували класові збори, вистави, концерти.

Як педагог і громадський діяч Н. Дорошенко стверджувала, що класова бібліотека відіграла значну роль у становленні учнівської молоді, оскільки ця книгозбірня була створена їх спільними зусиллями, в неї вони вкладали свою працю і з неї вони духовно багатіли. З-поміж учнів класу обиралися бібліотекар, помічник бібліотекаря та інші особи, які відповідали за належне її функціонування. При цьому самі діти виказували шанобливе та пильне ставлення до книгозбірні: слідували за вчасним поверненням книжок, звертали увагу на добрий стан книги, опрацьовували книжки. Отже, класові бібліотеки не лише залучали дітей до читання, а й були «обеднюючим ґрунтом» для учнів класу, сприяли залученню школярів до громадської діяльності, розбуджували ініціативність, виховували такі риси, як відповідальність, самостійність та вміння працювати у колективі.

Окрім шкільних та класових бібліотек, освітню та національно-виховну роботу з дітьми та молоддю проводили дитячі сільські книгозбірні. Їх цінність полягала у тому, що досить часто вони були єдиним культурним осередком, в якому просвіта відбувалася рідною для українських дітей мовою.

Так громадський діяч Я. Татомир значну кількість своїх статей присвятив проблемі організації дитячих сільських бібліотек. Дослідник відзначав, що основна увага вчителів та інтелігенції в справі освіти і виховання дітей та молоді відводилася школі, тоді як бібліотеки, на думку автора, здійснювали не менш вагомий позитивний вплив на становлення учнівської молоді. Педагог наголошував, що школа не завжди задовольняє потреби та інтереси школярів, особливо, якщо це школа з нерідною мовою навчання: «Дитина може пересидіти у школі п'ять годин і не скористати з науки нічого або майже нічого, зокремаж коли до неї балакають у польській мові. І навпаки: одно влучне речення, зокремаж напр. на тему прочитаної книжки, може спонукати цю дитину до дуже інтенсивного думання та викликати у неї зрозуміння не одної важкої проблеми» [16, с. 3].

Основним засобом виховання і навчання у дитячій бібліотеці є дитяча книга. Неодноразово педагоги наголошували на її потужному впливі на формування особистості дитини. Зокрема, педагог Б.Заклинський зазначав: «Діточа книга дає дітям – а через них и всему народови – душевний розвиток, виховує нове, учене покоління, свідоме своєї національності» [11, с. 93].

Велике значення у розвитку бібліотечної та книжної справи на західноукраїнських землях відіграла українська інтелігенція в еміграції. З цього приводу М.Галушинський вказував: «Для появи української книжки більше зробила еміграція, як Галичина. Під тим оглядом положення в Галичині таке мізерне, що нагадує нам найгірші часи 50-60-х рр. минулого століття» [5, с. 75]. Найбільш потужним видавництвом еміграції була «Українська Накладня», в якій переважно видавалися твори класиків. Діяла ціла низка дрібних видавництв: «Дзвін», «Час», «Українська книжка», «Вернигора», «Земля» та деякі інші, які сприяли поширенню української книги серед українців усього світу.

У Чехословаччині українська еміграція організовувала виставки книжок та часописів. Наприклад, у 1933 р. Школа високих педагогічних студій у Празі організувала виставку дитячих часописів [13, с. 38]. Українські дитячі часописи були представлені у 3-х відділах: Радянської України, Польщі і Чехословаччини.

Силами української інтелігенції в Чехословаччині був організований Український Науковий З'їзд (3-7 жовтня 1926 р.). Під час З'їзду була влаштована Виставка наукових книг та підручників, виданих українською мовою у період 1917-1926 рр. Виставка, яку протягом трьох днів відвідало 247 осіб, містила приблизно 1000 одиниць літератури [17, с. 73].

Видатною подією у розвитку бібліотечної науки став IV Міжнародний З'їзд бібліотекарів і приятелів книги у Празі, який відбувався у період з 28 червня по 3 липня 1926 р. Українська делегація прибула на З'їзд у складі 29 осіб, з них 25 – представники української еміграції у Чехословаччині, а 4 – приїжджі (С.Бойчукова – м. Київ, голова товариства «Просвіта» М.Галушинський, бібліограф І.Калинович, управителька книгарні НТШ К.Панькевичева – м. Львів) [14, с. 245].

Українські науковці прагнули ознайомити світову спільноту зі станом та особливостями роботи книгозбірень в Україні, проблемами, які виникали при закладанні бібліотек і поширенні книги, а також, з метою покращення стану бібліотек у регіоні, запозичити досвід бібліотекарів та науковців інших країн. Теми доповідей педагогів були досить різноманітними, наприклад, М.Галушинський виступив з доповіддю на тему «Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книги», І.Калинович – «Останнє десятиліття української книги (1914-1923 рр.)», Д.Антонович – «3 історії мистецтва української книги», А.Колесса – «Рукописи й палеотичні книги південного Підкарпатті», с. Сірополко – «Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер в зв'язку зі станом духової культури» [14].

Окрім затверджених 20 резолюцій за результатами роботи Бібліотечного З'їзду, його значення, на переконання С.Сірополка, полягало «в установленні живих зв'язків поміж членів З'їзду й тих організацій, представниками яких вони являються» [14, с. 252].

Отже, вивчення публікацій західноукраїнської інтелігенції дозволяє стверджувати, що вони вважали книгозбірні тим соціальним інститутом, який розвиває інтелектуальний потенціал нації, виховує молодь у патріотичному дусі та формує свідоме ставлення українського народу до себе як до окремої нації. Саме тому велика увага з боку української еліти приділялася визначенню напрямків розвитку бібліотечної справи в регіоні, виокремленню тих чинників, які гальмують ефективність функціонування книгозбірень, а також умов, які сприяють покращенню їх роботи.

На сьогоднішній день проблема ефективної організації роботи бібліотек також залишається актуальною, підтвердженням цього можна вважати проведення у бібліотеках Всеукраїнської щорічної акції «Живи, книго!», тижня дитячої та юнацької книги, Свята книги. У такий спосіб вже сучасна українська інтелігенція намагається привернути дітей та молодь до бібліотек як одних з найбільш потужних осередків духовності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антін. Національне виховання // Наша школа. – 1937. – Ч. 6. – С.1-5; 2. Б.Ч. Відки взяти грошей на ведення бібліотеки // Просвіта. Місячник освіти-виховання-культури. – 1936. – Ч. 6-7. – С. 139-141; 3. Газетні статті, інформації та замітки з історії бібліотек (1930-1939 рр.) // Центральний державний історичний архів України у м. Львів. – Фонд 348 (Товариство «Просвіта» м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 6800. – 25 арк.; 4. Галушинський м. З нагоди місяця «Просвіти» // Народня Просвіта. – 1927. – Ч.9-10. – С. 133-140; 5. Галушинський м. Книжка й українське громадянство // Літературно-Науковий Вістник. – 1922. Річник XXI – Т.LXXVIII. – Кн. VII. – С. 72-79; 6. Дорошенко Н. Діточі бібліотеки // Життя і знання. – 1930. – С. 117-121; 7.

Дорошенко Н. Як оживити бібліотеку // Життя і знання. – 1931. – Ч. 9. – С. 274-276; 8. Е-н. Гр. Про значінне журналів для дітей і молоді // Учительське слово. – 1925. – Ч. 5. – С. 12-15; 9. Завгородня Т. «Виховати творчого, працездатного і продуктивного громадянина» (Педагогічна концепція Я. Кузьміва). – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 87 с.; 10. Завдання й інтерес української інтелігенції // Капендар «Рідний край» на переступний рік 1928. – Чернівці, 1927. – С.133-137; 11. Заклинський Б. Діточа книжка // Учитель. – 1926. – Ч. 4-6. – С.90-101; 12. Перший Український педагогічний Конгрес. 1935 р. – Львів, 1938. – 250 с.; 13. Сірополко С. Міжнародна вистава дитячих часописів у Празі // Рідна Школа. – 1933. – Ч.3. – Львів. – С.38-39; 14. Сірополко С. VI Міжнародний Бібліотечний Зїзд у Празі // Літературно-Науковий Вістник. – 1926. – Т. ХСІ. – Кн. ХІ. – Львів. – С.245-254; 15. Стражнікова І. Діяльність бібліотек Галичини як фактор формування високоінтелектуальної, національно свідомої особистості (20-30-ті рр. ХХ ст.) // Збірник наукових праць: Педагогічні науки. – Випуск XXXXIV. – Херсон, 2007. – С.46-50; 16. Татомир Я. Про вагу діточих бібліотек (Дещо про педагогічні можливості української діточої бібліотеки на селі) // Діло. – 1933. – 20 березня. – Ч. 69. – С. 2-3; 17. Український Науковий Зїзд 3-7 жовтня 1926 р.: Звідомлення Президії Організаційної Комісії Зїзду. – Прага: Державна друкарня в Празі, 1928. – 75 с.; 18. Ф.А. Національне виховання //Учитель. – 1930. – Ч. 3-4. – С.47-50; 19. Шеремета П. Учитель – і діточі бібліотеки // Учительське слово. – 1925. – Ч. 5. – С.10-12; 20. Шкільні бібліотеки (Присвята для «Місяця української книжки») // Учительське слово. – 1926. – Ч. 10. – С.1-4; 21. Ющишин І. Методика бібліотечної праці // Учительське слово. – 1938. – Ч. 17. – С. 88-91.

А.І. Шановал

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА АНТОНОВИЧА В ЕМІГРАЦІЇ (1920-1945 РР.)

Для сучасної української історичної науки є актуальним дослідження наукової діяльності та творчої спадщини української інтелігенції, яка внаслідок поразки національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. була змушена покинути межі Батьківщини. На відміну від радянської України, де наука поступово була зведена до ролі прислужниці тоталітарного режиму, в еміграції створилися умови, що дозволили українським науковцям зробити вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки. Визначну роль в організації наукового і культурного життя національної еміграції у 1920-1945 рр. відіграв видатний український громадсько-політичний діяч, мистецтвознавець та історик культури Дмитро Володимирович Антонович.

Одними з перших оцінку науковій діяльності Дмитра Антоновича в еміграційний період його життя зробили науковці-емігранти В. Біднов [1], С. Наріжний [2; 3; 4; 5; 6], В. Міяковський [7]. У радянській історіографії діяльність Д. Антоновича замовчувалася. За тоталітарного режиму наукові праці дослідника зберігалися у спецфондах, що унеможливило їх вивчення. З початком 1990-х рр. з'являються дослідження сучасних українських істориків, які розкривають різні аспекти життя та творчості науковця. Частково наукову діяльність Д. Антоновича в еміграції висвітлили В. Ульяновський та С. Ульяновська у праці, що має біографічний характер [8]. Спроби здійснення аналізу наукової спадщини науковця зроблено в розвідках В. Афанасьєва [9], с. Гальченка [10], І. Дзюби [11], В. Пуцка [12], Г. Божук і В. Зілгалова [13]. Історики Т. Бублик [14], О. Вагіна [15], с. Віднянський [16], О. Галай [17], О. Заремба [18], досліджуючи українські наукові заклади та установи за кордоном, а також культурну, наукову, педагогічну та іншісфери діяльності української міжвоєнної еміграції, у своїх працях побіжно відобразили й науковий доробок Д. Антоновича. Зрозуміло, що в працях, де спеціально не ставилося завдання дослідити наукову діяльність науковця в еміграції, його творчий шлях висвітлено фрагментарно. Крім того, на сьогодні практично не дослідженою залишається наукова діяльність Д. Антоновича під час Другої світової війни.

У пропонованій статті автор ставить за мету висвітлити роль Дмитра Антоновича в організації наукового життя української еміграції у 1920-1945 рр. та проаналізувати наукову діяльність науковця у цей період.

Дмитро Антонович, ще перебуваючи на посаді голови надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії, став членом Союзу українських журналістів і письменників (СУЖіП) [19, арк. 2 зв.], що зорганізувався 12 вересня 1919 р. у Відні. Переїхавши улітку 1920 р. з Риму до Відня, він розпочав активну діяльність у цій культурній організації. 30 вересня 1920 р. при СУЖіП було створено комісії (секції) академічних викладів, літературних сходин та популярних викладів, до складу двох перших з яких увійшов Д. Антонович [20, арк. 73].

У жовтні-листопаді 1920 р. Дмитро Антонович став учасником низки нарад представників української творчої інтелігенції у Відні, на яких розглядалося питання організації українського культурного життя в еміграції. Дослідник підтримав ініціативу СУЖіП щодо організації курсів для української академічної молоді, бо вважав, що СУЖіП повинен був не тільки надавати матеріальну